

MARJA KALLIONIEMI

MMT, tutkija, Luonnonvarakeskus

HANNA-RIITTA KYMÄLÄINEN

MMT, dosentti, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto, maataloustieteiden osasto

Työhistoriaa kuvaavat elämänviivapiirroukset

– Tapaustutkimus lypsykarjatiloilta

Kirjoituksen tavoite on tarkastella toimintaansa laajentaneilla lypsykarjatiloilta piirrettyjä elämänviivapiirroksia ja kerrottuja työhistoriakuvauskuksia neljältä tilalta (yhteensä kuusi piirrosta). Lypsykarjan hoitaminen näyttäytyi aineistossa merkityksellisenä työnä, jolloin hyvinkin tehdyn työn tuloksista, eläinten hoidosta ja luonnon keskellä työskentelemisestä oli mahdollista nauttia. Maatilan hoitamisen aloittaminen ei ollut missään kuvauksessa selkeä prosessi, sillä miltei jokaisella haastateltavalla oli kokemuksia muussa ammatissa tai muun alan yrittäjänä toimimisesta. Elämä tilalla oli kokonaisvaltaisen sitovaa, sillä navetta saneli ajankäytön perusraamit, joiden mukaan muu ajankäyttö jousti. Aineistossa tulee esille työuran edetessä tapahtuva työkyvyn heikkeneminen, joka on myös laajempien tutkimusaineistojen tulosten mukaan yleistä maataloudessa. Työhistoriakuvaus pienehköltä, mutta kaikin puolin hallitulta tilalta haastaa tilakoon kasvattamiseen keskittyneen kehityskulun maataloudessa. Aineisto tuo laadullisen tutkimuksen keinoin esiin arjen ja työhistorian kulua erilaisilla lypsykarjatiloilta rakennemuutoksen keskellä.

Asiasanat: maatalous, lypsykarjatala, työhistoria, elämänviiva, rakennemuutos

Viime vuosina voimakkaana jatkunut rakennemuutos on muuttanut maataloutta nopeasti Suomessa. Kuluneiden viiden (2011–2016) vuoden aikana lypsykarjatilojen määrä on vähentynyt runsaalla kolmanneksella (Karhula 2017). Toimintaansa jatkaneilla tiloilla keskimäärin tuotettu maitomäärä on kaksinkertaistunut kymmenen vuoden aikana (Kortesmaa & Jokela toim. 2016). Rantalan (2017) mukaan Venäjän tuontikiellon ja tuottajahinnan 16 prosentin alenemisen myötä lypsykarjatilojen tulos oli vuonna 2015 heikompi kuin kertaakaan 2000-luvun aikana, joskin maitotilojen kannattavuutta luonnehditaan vakaaksi. Tuotantosuunta on maatalouden tärkein, sillä lypsykarjatiloilta tuotetaan yli 60 prosenttia maatalouden yritystulosta (emt.).

Rakennemuutos on lisännyt maatiloilla tehtävän työn määrää. Maataloustuotanto perustuu miltei kokonaan perheviljelmiin (Väre 2017), ja perheenjäsenet tekevät suurimman osan (80 %) maatiloilla tehdystä työstä (Rantala 2017). Maatalouslaskenta 2010:n mukaan eri tuotantosuuntia verraten eniten töitä tehtiin lypsykarjatiloilta, joilla yksi henkilö teki vuodessa keskimäärin 255 työpäivää, mikä ylitti laskennallisen henkilötyövuoden 30 työpäivällä (Kyyrä ym. 2011). Ilmiötä selittänee se, että kotieläimistä huolehditaan myös viikonloppuisin ja juhlapäivinä. Lisäksi lyhyen kasvukauden

aikana kotieläntilan työhuiput saattavat olla huomattavia. Viljelijän keskimääräinen ikä on kohonnut 52 vuoteen (Väre 2017).

Tarkastelemme tapaustutkimusaineiston avulla, miten toimintaansa laajentaneilla lypsykarjatiloiilla työskentelevät kuvailevat ja kertovat työhistoriaansa osana elämäntilannetta, kun samanaikaisesti koko ala muuttuu nopeasti. Laadullinen tutkimus tuo esiin kokonaisvaltaisesti ihmisten koetun elämämaailman, kokemukset, ratkaisut sekä eletyn arjen. Laajentamisen aikana ja sen jälkeen lypsykarjayrittäjien tulee hallita monitahoista, erilaista osaamista vaativaa kokonaisuutta eläinten terveydentilasta uuden työympäristön teknologioihin, hallinnollisiin vaatimuksiin sekä tukiehtoihin saakka. Aineisto tuo esiin niin tiloilla työskentelevien naisten kuin miestenkin näkökulmasta, miten muutoksen ja arjen hallinta onnistuu käytännössä. Tutkimuskysymyksemme on, miten toimintaansa laajentaneilla lypsykarjatiloiilla työskentelevät tarkastelevat ja kuvaavat työhistoriaansa liittyvää elämäntilannetta.

Aineistona ovat tutkimushankkeen ”Maidontuottajien työhyvinvointi keinona edistää eläinten hyvinvointia ja yrittäjien jaksamisen tukeminen muutoksessa” (Kymäläinen toim. 2011; Kallioniemi & Kymäläinen 2016; Kallioniemi ym. 2016) tilahaastattelujen aikana syntyneet elämäntilanteiden ja haastattelujen pohjalta kirjoitetut työhistoriakuvaukset. Tilakäynnit toteutettiin talven 2009–2010 aikana Pohjois-Pohjanmaalla ja Pohjois-Savossa.

Piirroskehysten mukaan työhistoriaa ja elämää kuvaava viiva aloitettiin työelämään siirtymisestä ja neutraalista tilanteesta piirrosarkein keskiviivilla. Tavoitteena oli arvioida työelämävuosien eri vaiheita sellaisina kuin ne haastatteluhetkellä koettiin, jolloin keskeisimmät vaiheet tulivat esiin viivan nousuina ja laskuina. Ylhäällä kulkeva viiva kuvasi myönteisiä, vaakaasuora neutraalia ja alhaalla kulkeva viiva kielteisiä elämäntilanteita. Piirrostetävän aikana tai sen jälkeen keskusteltiin työhistorian kulusta, onnistumisista ja/tai vastoinkäymisistä. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanatarkasti.

Käymme läpi seuraavassa elämäntilanteeseen, työhistoriaan, onnellisuuteen ja hyvinvointiin liittyviä

teorioita sekä aiempia tutkimuksia elämäntilanteesta. Sen jälkeen esittelemme tutkimusaineiston ja käytetyt menetelmät. Tuloksissa esitämme piirroksesta yleisiä piirteitä, joiden jälkeen käymme läpi kuusi piirrosta työhistoriakuvauksineen neljältä tilalta. Lopuksi käsittelemme tapauksista kumpuavia teemoja käsitellen aiempia tutkimuslähteitä lainaten.

Elämäntilanteen teorit

Elämäntilanteen piirtäminen aloitettiin haastateltavan työhistorian alusta. Haastateltavalla saattoi olla pitkään työhistoria, jonka hahmottamiseen muistot vaikuttavat keskeisesti. Ihminen jäsentää omaa elämäntilannettaan muistojen avulla (Hohenthal-Antin 2009). Eri elämäntilanteissa kohdatut kokemukset kehittävät ja muovaavat ihmistä (Nurmi & Salmela-Aro 2001). Elämäntilanteiden arvioinnissa korostuvat erityiset kokemukset ja loppuratkaisut, jolloin vaiheiden kesto aika saa vähemmän huomiota osakseen (Kahneman 2012). Elämäntilanteeseen löydetään jälkikäteen yhtenäisyyttä, mikä rakentaa ihmisen identiteettikertomusta (Vilko 2001).

Elämäntilanteen teoriaan sisältyvien periaatteiden mukaan (Elder ym. 2003; Sugarman 1995; 2004) ihmisen kehittyminen on elinajan mittainen prosessi, jolloin vastaan tulevat muutokset voivat merkitä niin saavutuksia kuin menetyksiäkin. Kulloiseenkin elämäntilanteeseen määrittämiseen vaikuttaa se, millaisena menneisyyden kehityskaari nähdään. Samoin nykyisyyden tulkintaan vaikuttavat tulevaisuuteen kohdistuvat odotukset ja toiveet, lisäksi nämä määrittelmät ovat jatkuvan uudelleentulkinnan alaisia (Sugarman 2004). Samalla maantieteellä tai samassa perheessä esimerkiksi työhön liittyvät asiat voidaan kokea, arvottaa ja muistaa eri tavoin. Toimijuuden periaatteen mukaan ihmiset luovat oman elämänsä sisältöä tehtyjen valintojen ja tekojen myötä. Suhde ympäristöön on kaksisuuntainen (Sugarman 1995; 2004). Tarjolla oleviin mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin vaikuttavat yhteiskunnalliset olosuhteet (Elder ym. 2003). Elämäntilanteen muotoutuu historiallisen ajankohdan ja ikäkauteen tai elämäntilanteeseen sijoittumisen myötä (Elder ym. 2003; Sugarman 2004). Kohdattu tapahtuma voi olla mahdollisuuksia

luova, hyväksyttävä tai vaurioittava (Bourque & Back 1977).

Sugarman (1995) arvioi, että monipuolisemmin elämäntilua kuvaisi sateenkaari, jonka tasot ilmentävät erilaisia, samanaikaisesti vaikuttavia rooleja: esimerkiksi rooli työssä, kotona, puolisona, vanhempana jne. Roolien määrä vaihtelee yksilöllisesti. Maatiloilla roolien limittäisyys korostuu, kun kodin ja työn areenat sijaitsevat usein lähekkäin, ja maatilan töiden rinnalla saatetaan hoitaa lapsia tai vanhuksia.

Bronfenbrenner (1977) ja Bronfenbrenner & Morris (2006) puolestaan ovat hahmottaneet ihmisen elämäntilua ja kehitystä toisiinsa limittyvien kehämäisten systeemien avulla. Mallin keskiössä on mikrosysteemi, johon kuuluvat läheiset ihmiset, kuten perheenjäsenet, ystävät ja kollegat. Etäämpää vaikuttava ja tukeva on eksosysteemi, johon sisältyvät paikalliset yhteisöt, esimerkiksi asuinalue ja työelämä. Edelleen etäämpää vaikuttaa makrosysteemi sisältäen yhteiskunnan talouselämän, lainsäädännön ja poliittisen järjestelmän. Läpi systeemien vaikuttavat yhteiskunnassa ilmenivät normit ja arvot. Myös yhteiskuntaluokalla on vaikutusta siihen, millaiset edut, rajoitteet ja mahdollisuudet ihmisellä on rakentaa omaa elämäntiluaan (Berger & Thompson 2011), joskin hyvinvointivaltiot useasti madaltavat yhteiskuntaluokan vaikutuksia tarjoamalla kansalaisilleen esimerkiksi edullisen koulutusjärjestelmän ja terveydenhuollon.

Onnellisuus, hyvinvointi ja työn merkitys

Elämäntilun eri vaiheissa ihminen tekee valintoja, joita seuraavat kokemukset vaihtelevat. Käymme kirjallisuuslähteiden avulla läpi ihmisen hyvinvoinnin ja onnellisuuden rakennusaineiksi sekä työn merkitystä elämäntiluuun.

Itseohjautuvuusteoria perustuu näkemykseen, jonka mukaan ihminen on aktiivinen, luontaisesti kehittymiseen suuntautuva ja tavoitteita asettava, mutta tarvitsee tätä prosessia varten tukea sosiaalisesta ympäristöstään (Deci & Ryan 2000). Ihmisen psykologisia tarpeita ovat vapaus päätöksenteossa, valinnoissa ja teoissa eli tunne

omaehtoisuudesta. Lisäksi tarvitaan kykyä eli osaamista ja aikaansaamista sekä yhteyttä toisiin ihmisiin. Nämä tarpeet ovat ikään kuin psykologisia ravintoaineita, joita ihminen tarvitsee kehittyäkseen ja toimiakseen, ylläpitääkseen ja edistääkseen sisäistä motivaatiotaan sekä hyvinvointiaan (emt.). Ihminen on tuottavimmillaan, kun hän on sisäisesti motivoitunut. Positiiviset olosuhteet psykologisten tarpeiden osalta voivat sysätä liikkeelle myönteisen kehän, johon sisältyvät myös hyvinvointi ja onnellisuus (Martela & Jarenko 2014).

Berk (2003) kuvailee samoin keski-ikäisten psyykkisen hyvinvoinnin edellytyksiä mainiten omien tavoitteiden ja sosiaalisten suhteiden lisäksi hyvän terveyden, liikunnan, hallinnan tunteen, hyvän parisuhteen sekä erilaisten roolien hallinnan. Martela ja Steger (2016) ovat paneutuneet elämään tarkoituksellisuutta luoviin tekijöihin mainiten jo aiemmin esille tulleet hallinnan tunteen ja tavoitteellisuuden. Lisäksi he tuovat esiin merkityksellisyyden, johon sisältyy ajatus siitä, että elämällä sinänsä on luontainen arvo. Tunne kuulumisesta isompaan kokonaisuuteen lisää elämän tarkoituksellisuutta. Meta-analyysin mukaan tunne elämän tarkoituksellisuudesta vähentää eri syistä johtuvaa kuolleisuutta sekä sydän- ja verisuonioireita (Cohen ym. 2016). Vaikka elämäntilun toisi mukanaan menetyksiä ja negatiivisia vaiheita, elämän tarkoituksellisuuden kokeminen voi silti ylläpitää hyvinvointia (Takkinen & Ruoppila 2001).

Hyvänolontunne hyvin tehdystä työstä on maailmanlaajuinen, ja aikuisuuteen liittyy keskeisesti saavuttamisen motivaatio (Berger & Thompson 2011). Ihmisen kyky tehdä työtä vaikuttaa merkittävästi toteutuvaan elämäntiluuun (Ilmarinen 2001). Myös Giddensin (2009) mukaan työllä on huomattava sosiaalinen merkitys, kun se rytmittää päivittäisiä toimia, rakentaa itsetuntoa, luo areenan hyödyntää osaamista, tuo toimeentuloa ja luo uusia verkostoja. Toisaalta Oksanen (2017) ennustaa muutoksia tulevaisuudessa: yhteiskunnan jäsenten keskeinen kiinnittymistapa ja toimentulonlähde ei ole jatkossa enää työ, vaan yhteisöjen yhteiset tavoitteet ja merkityksellinen tekeminen. Kehityskulun hallintaan liittyy aktiivinen syrjäytymisen torjuminen.

Aiempiä tutkimuksia elämäntapasta

Aiempiä maaseutuun ja elämäntapakuun liittyviä tutkimuksia on toteutettu useita. Norjassa maalla asuminen saatetaan valita tiettyyn elämäntapavaiheeseen, kuten esimerkiksi lapsiperhevaiheeseen sopivaksi elämäntapamuodoksi, jonka aikana arvostetaan maaseudun turvallisuutta ja rennompaa elämäntapaa (Villa 2000). Silvasti (2001) paneutui talonpojan elämään havaiten, että keskeisimmän elämäntapaa maataloilla järjestää tilan hallinnan ja omaisuuden siirtäminen sukupolvelta toiselle. Mahdollisesti perhemaatilalla kamppaillaan yhtäältä yleisemmin yhteiskunnassa vallitsevan yksilön valinnanvapauden sekä toisaalta maatalon jatkuvuuden, sukupuolisidonnaisen työnjaon ja perheeseen liittyvien velvoitteiden ristiaallokossa (Silvasti 2003). Norjalaisilla maataloilla puolestaan keski-ikäisten ja ikääntyneiden käsityksiä elämäntapasta määrittävät taloudelliset ja sosiaalisen yhteisön odotukset, naiset ja nuorisot korostivat yksilöllisiä valintoja ja viljelijät kertoivat syntyneensä viljelijöiksi (Villa 1999).

Karkinen (2009) paneutui yhteiskunnan ja turkistarhaajan ammatin muuttamiseen 1960–2000-lukujen välisenä aikana. Tuolloin ensin elettiin optimistista, aluekehityspolitiikan ja lisäansioiden aikaa, jonka jälkeen 1990-luvulla koettiin taloudellista niukkuutta sekä kahnauksia eläinten oikeuksien osalta. Nuorten aikuisten elämäntapaa peruskoulun jälkeen selvittäneessä tutkimuksessa havaittiin, että sosiaalisten suhteiden laatu saattoi sysätä liikkeelle niin yksinäisyyttä, huonoa oloa kuin selviytymistäkin (Kuronen 2010). Negatiiviseen kehityskulkuun johtivat nuoren arkuus, alemmuuden tunne, koettu kiusaaminen, erilaisuus tai sairaus (emt.). Hoivayrittäjyyttä naisten elämäntapakuun osana tutkinut Pöllänen (2002) arvioi, että naiset ryhtyivät yrittäjiksi siinä vaiheessa, kun heillä ei ollut pieniä lapsia hoidettavanaan. Hoivayrittäjyys soi mahdollisuuden työllistyä pienellä paikkakunnalla. Högbacka (2003) tutki naisten elämäntapamuotojen muuttamista maaseudulla: perinteisen, maatalon emännän elämäntapamuodon rinnalle olivat tulleet palkkatyön sekä maalemmuuttajan elämäntapamuodot.

Aineisto ja menetelmä

Tutkimushankkeen tilakäyntitietokseen (yhteensä 20 tilaa) valittiin tiloja, joilla tuotanto oli laajentunut haastattelua edeltäneinä vuosina ja joilla oli käytössä erilaisia navetteknologioita (parsipihatto- ja lypsyrobottiloja). Otoksen tiloista 16 suostui tilakäyntiin, joka alkoi eläinten hyvinvoinnin havainnointijaksolla navetassa. Sen jälkeen haastatteluun osallistui pariskunta yhdessä, jompikumpi heistä tai molemmat erikseen. Elämäntapaviiva- ja piirros pohja oli käytössä yhdeksällä tilakäynnillä, joilla piirroset (yhteensä 15) tehtiin haastattelun alkupuolella.

Piirros laadittiin vaakasuuuntaiselle pohjapaperille (A4), johon oli merkitty keskelle neutraalia tilannetta kuvaamaan vaakasuuva viiva. Paperiarokin yläalaidassa luki ”nousukaudet”, alalaidassa ”laskukaudet”, vasempaan laitaan oli merkitty neutraalille viivalle pisteenä ”työhistoria alkaa” ja oikeaan laitaan ”nykyhetki”. Oikeaan laitaan oli myös kirjoitettu ”tulevaisuus” (Kuvat 1.-4.).

Elämän viiva -menetelmän avulla koettua elämäntapaa voidaan arvioida kokonaisuutena. Samalla kuullaan, millä tavoin erilaisia vaiheita, niiden merkitystä ja virinettä tunteita arvioidaan (Bourque & Back 1977). Menetelmää on hyödynnetty tutkimuksen lisäksi kliinisessä hoidossa ja terapiatyössä (Adler & Rungta 2002). Ronkainen ym. (2011) kuvailevat, kuinka tutkija käynnistää aineiston keruun, seuraa sitä, mutta tekee myös tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden kanssa yhteistyötä, osallistuu ja herkistyy havainnoille. Tutkija voi edesauttaa kertomuksen syntymistä olemalla kiinnostunut ja aktiivinen kuuntelija (Kuronen 2010).

Visuaalisen tutkimusmateriaalin kuten kuvien kommunikointikyky on osin täsmällisempää ja hienovaraisempaa kuin tutkimusaihetta kehystävän tekstin (Felstead ym. 2004). Kuvat ankkuroivat tutkimuksen elettyyn kokemukseen ja arkeen, samalla ne monipuolistavat ja laajentavat ilmaisua (Allatt & Dixon 2004). Tapaustutkimuksen tavoitteena on kokonaisvaltainen ja yksityiskohtainen kuvaus yhdestä tai muutamasta ilmiöstä. Tapauksen piirteiden kuvaamisen jälkeen se liitetään muuhun tutkimukseen vertaamalla löydöksiä

aiempien tutkimusten tuloksiin sekä teoreettisiin lähteisiin (Berg 2004; Peuhkuri 2007). Tapaustutkimuksessa empiria ja teoria keskustelevat keskenään (Peuhkuri 2007). Tapausten rinnastamisen avulla puolestaan päästään yhteisten ja erityisten tapahtumakulkujen äärelle. Tapaustutkimus suo myös mahdollisuuden nivoa yhteen ympäröivän maailman sekä tapaukseen liittyvien ilmiöiden välisiä suhteita (Peltola 2007). Menetelmän avulla voidaan arvioida ajan luonnetta, kehityksen suuntaa sekä aineistosta esiin nousevia teemoja (Peuhkuri 2007).

Tunnistettavuuden estämiseksi haastateltujen etunimet on muutettu, elämänkulkukertomuksista on poistettu yksityiskohtia ja vuosilukuja. Piirroksat valittiin niiden edustavuuden perusteella siten, että mukana on erilaisia lypsykarjatilajoja: kaksi parsinavettatilaa ja kaksi pihattotilaa, joista toisella oli lypsyasema ja toisella kaksi lypsyrobotia. Tapausten erilaisuus ja siten kiinnostavuus oli myös valintakriteerinä: hoidettavien lehmien määrä vaihteli (37–135 lehmää), tuotannon laajentaminen oli toteutettu eri tavoin ja tyytyväisyys lopputulokseen vaihteli.

Piirrospohja-alan käyttö, viivan muodot sekä nousu- ja laskukaudet

Viidestätoista piirroksesta kuudessa viiva pysytteli positiivisella alueella koko työhistorian ajan. Yli puoleen eli yhdeksään piirrokseseen oli merkitty laskukausia, joista useimmat (viidessä piirroksessa) sijoittuivat työhistorian alkupuoliskolle. Ylipääntään negatiiviset kokemukset ja laskukaudet olivat melko lyhytaikaisia vaiheita ja pääosin viivat piirrettiin positiiviselle alueelle.

Maatilan hoitoon liittyviä nousukausia aiheuttivat tilan kehittämisessä onnistuminen, uuden tuotantorakennuksen valmistuminen ja työympäristön paraneminen. Myös tuotantoeläinten hyvä terveydentila tai maidon keskituotoksen paraneminen aikaansivat nousukausia. Henkilökohtaiseen elämään liittyviä nousukausien aiheuttajia olivat parisuhteen aloittaminen sekä lasten syntymät. Myös toteutuneen psykoterapiajakson myötä saatu apu ja tuki suuntasi elämänsiivän ylöspäin.

Maatilan hoitoon liittyviä laskukausien aiheuttajia olivat tilalla toteutetut rakennushankkeet, tilan toimintojen laajentaminen sekä taloudellisen tilanteen aiheuttama kuormittuminen. Uuden navetan teknologioiden toimintaongelmat sekä ongelmat eläinten terveydentilassa merkittiin laskukausina. Parsinavetasta robottilypsynavettaan siirtyminen oli iso, työläs muutos kaikille, ja puoli vuotta oltiin jatkuvassa hälytysvalmiudessa ilman lomajaksoa. Useassa piirroksessa tilan hankintaan otettu velka aikaansai sen, että tilaa kehitettiin lisäämällä omaa työpanosta, mikä aiheutti laskukauden. Samoin ongelmat läheisten tai omassa terveydentilassa, läheisen menehtyminen tai ihmisisuhdeongelmat aiheuttivat laskukausia.

Valitut elämänsiivapiirroksat ja työhistoriakuvauksat

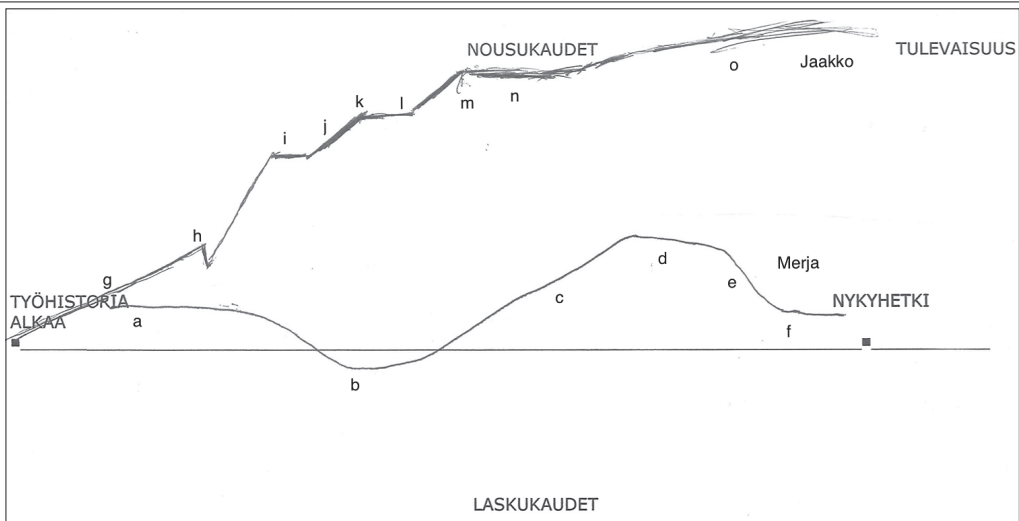
Seuraavassa käydään läpi kuusi elämänsiivapiirrosta työhistoriakuvauksineen neljältä tilalta (Kuvat 1.–4.). Pariskuntien piirroksat on siirretty samaan piirrospohjaan.

Onnistumisia ja särkyjä: Jaakko ja Merja

Jaakon ja Merjan haastattelut olivat erilliset, joten seuraavassa on esitetty heidän erilliset työhistoriakuvauksensa. Lypsykarjatilalla hoidettiin 90 lehmää pihattonavetassa, jossa oli lypsyasema (Kuva 1.).

Työhistoriakuvauus, Jaakko

Alun perin Jaakon ei pitänyt ryhtyä viljelijäksi, vaan veljen. Suunnitelmat kuitenkin muuttuivat, ja haastattelun aikaan Jaakko oli ollut viljelijä noin 20 vuotta. Eläinmäärä ja peltoala olivat kasvaneet vuosien aikana huomattavasti. Jaakon piirrosviiva siirtyi tilan kehittämisen, puolison tapaamisen, rakensamisen, naimisiin menemisen ja lasten syntymien myötä yhä ylemmäs piirrospohjalla. Ensimmäisen navetan peruskorjauksen ja laajennuksen aikaan oli tilakaupan jäljiltä velkamäärä ”suhteellisen iso”. Silloinen navetan laajennus toteutettiin: ”Kaikki valut tehtiin... kalusteet, aivan niin pienillä ostopanoksilla mitä mahdollista – koetti niin kuin omasta selkänahasta kaiken ottaa sitten – se oli työn puolesta aika

Kuva 1. Pihatto, lypsasema, 90 lehmää: Merjan ja Jaakon piirroksat. Tapahtumat, Jaakko: g) tilan hoidon aloittaminen, pelto- ja karjamäärä kasvaa, h) läheinen ihmissuhde katkeaa, i) vanhan navetan laajentaminen, paljon töitä ja velkaa, vanhempien kanssa "epäsuhtaa", j) naimisiin, k) esikoinen syntyy, l) toinen lapsi syntyy, m) uuden navetan suunnittelu alkaa, n) navetan rakentaminen, o) uusi navetta toimiva, arki sujuu, työ mielenkiintoista. Merja: a) tilan töihin siirtyminen, b) sairauden oireet vaikeita, raskausaika, sairausloma oireiden takia, c) uuden navetan suunnittelu ja rakentaminen, d) toinen raskaus ja terveydentilan ongelmat, e) uusia ongelmia terveydentilassa ja väsymys, f) pettymys, uusi navetta ei keventänyt työtaakkaa, terveydentilan aiheuttamat kivut ja säröt.

raskas. – – Viljelijällä se on kolmeenkymmeneen asti – – se kuvittelee – – että se on ihan kuolematon ja voittamaton." Samaan aikaan Jaakon vanhempien kanssa oli "epäsuhtaa", mutta toisaalta Jaakko solmi avioliiton, mikä aiheutti noususuhdanteen: "Kyllä se hyvä vuosi on ollut". Elämän onnellisin hetki koettiin muutaman vuoden kuluttua, kun esikoinen syntyi, ja seuraavankin lapsen syntymä oli huippuhetki. Uutta navettaa suunniteltiin huolella. Tavoitteena oli kohtuullinen päivittäinen työmäärä ja kaikki puolin toiminnallinen tuotantorakennus. "Tämän investoinnin jälkeen ei ole varaa pitää kuin tätä yhtä avustavata työntekijää". Jaakko oli tyytyväinen uuteen navettaan, joka olikin "fyysistä työtä vähentänyt – – mittavasti". Hän arvioi, että aika uuden navetan valmistumisen jälkeen oli ollut tilanpitovuosista helpoimpia. Palkatun työntekijän myötä oli mahdollista viettää perheen yhteistä aikaa ja ylipäätään vapaa-aikaa, lyhyitä lomajaksoja. Myös ammattitaidon lisäämiseen panostettiin täydennyskoulutuspäivien avulla. Jaakko ei piirtänyt arviota tulevaisuudesta, mutta selitti, että "mennään aika tasaselle". Tavoitteena oli lehmien poikimakertojen sekä keskituotoksen nostaminen. Muille laajentaville tiloille pystyttiin nyt myymään ylimääräisiä hiehoja. Jaakko kehitti lehmien ruokintaa ja kertoi, että piti

lehmien hoitamisesta ja siitä, että "voi kehittyä – – ammatillisesti, tässä ei ole koskaan valmis".

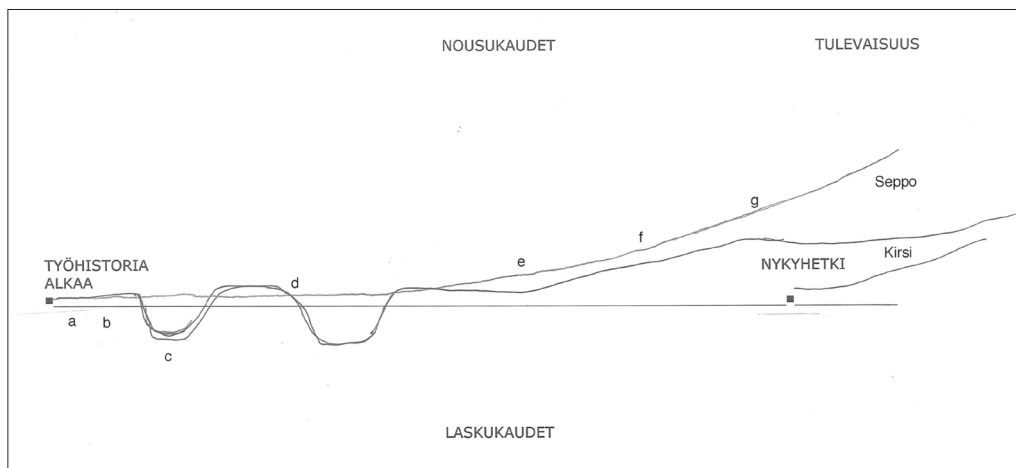
Työhistoriakuvaus, Merja

Merja ei ollut lähtöisin maatilalta, vaan yrittäjäperheestä, ja hän aloitti oman työhistoriansa palkkatyössä. Jaakon tavattuun hän alkoi auttaa maatilalla ja viimein siirtyi päätoimisesti tilalle töihin runsaat kymmenen vuotta ennen haastattelujankohtaa. Merjan päävastuu maatilalla oli eläinten terveydentilasta ja hyvinvoinnista huolehtiminen, lisäksi hän teki päivittäin lukuisia erilaisia kotieläintilan työtehtäviä. Merja selitti, että oman terveydentilan ongelmat alkoivat jo varhain, jolloin elämäniiva ei noussut kovin ylös. Todettiin uusi krooninen sairaus ja sen jälkeen lapsen odotusaika, jonka loppupuolella oli pakko jäädä sairauslomalle. Uuden navetan suunnittelu oli kuitenkin "kehittyvää aikaa". Uusia terveydellisiä ongelmia ja väsymystä ilmeni kuitenkin edellisten lisäksi: "Tää hirveä väsymys – – henkinenkin pettymys siihen, että kun niin hirveesti neuvontapuoli ja kaikki toittotaa, että työ kevenee – – elinikä lisäänty – – hyvissä puitteissa tehdään.

– – Se ei oikeasti pidä paikkansa. Se on ihan humpuukia. Hirveen monet ihmiset on väsyneitä, jotka on rakentanut.” Merja kuvaili, kuinka kehon fysiikka ”pettää pettämisen jälkeen”, mutta ”tykkään hirveästi eläimistä ja lehmistä, että tämä elämäntapana sopii minulle”. Merja pohti, ettei mikään muu maatalouden tuotantosuunta pysyisi työllistämään kahta henkilöä päätoimisesti. Hän ei tohtinut arvioida tulevaisuuden kehittymistä juuri terveysongelmien takia, mutta toivoi ”että se lähtee ylöspäin”. Jos Merja olisi saanut lottovoiton, hän olisi rakentanut lehmille vanhainkodin, jossa ”ne – – lojottaisiellä kuivikepohjalla ja laiturilla tekemättä yhtään mitään”. Omaa elinkeinoa koskeviin asioihin pystyi vaikuttamaan, mutta tur-

hat byrokraattiset moneen kertaan päällekkäiset kirjaamiset hän olisi halunnut lopettaa. Investoinnin jälkeen työlle ei saanut palkkaa, vaan tuotot hupenivat tilan pyörittämisen kuluihin ja lainan lyhennyksiin. Arjen täyttivät ja aikatauluttivat lasten hoidon, navettatöiden, eläinten terveydenhuollon sekä erilaiset kirjanpidon tehtävät. Tukea sai navetan investointiin, mutta Merja mietti, mistä olisi saanut tukea arjen pyörittämiseen. Pulmana oli myös se, että Jaakkoa ei tahtonut saada irtottautumaan töistä. Merjan vanhemmat ehtivät viedä lapsia harrastuksiin kuten luistelemaan tai uimaan, vanhemmilla ei ollut siihen mahdollisuuksia.

Hallittu tila ja talous: Kirsi ja Seppo

Kuva 2. Parsinavetta, 37 lehmää: Kirsin ja Sepon piirroksat. Tapahtumat: a) Kirsi palkkatöissä, Seppo yrittäjänä tilan ulkopuolella, b) Kirsi jää äitiyslomalle, c) lasten ja lypsykarjan hoidon yhdistäminen hankalaa, työlästä, Sepon isä auttaa, Seppo edelleen tilan ulkopuolella töissä kirein aikatauluihin, d) uusi äitiysloma, paljon töitä, jaksamisongelmia, e) Seppo jättää työt tilan ulkopuolella, parsinavettaa laajennetaan, hallittu kehittäminen, rakentaminen mahdollisimman pitkälle omin voimin, f) tilaa kehitetään jatkuvasti, onnistumiset palkitsevat, työympäristö parantunut, g) työ on antoisaa, joskin kesän korjuusesongit henkisesti kuormittavia.

Kirsin ja Sepon haastattelu oli yhteinen, siksi myös työhistoriakuvaus on yhdistetty (Kuva 2.). Tilalla hoidettiin 37 lehmää parsinavetassa.

Työhistoriakuvaus, Kirsi ja Seppo

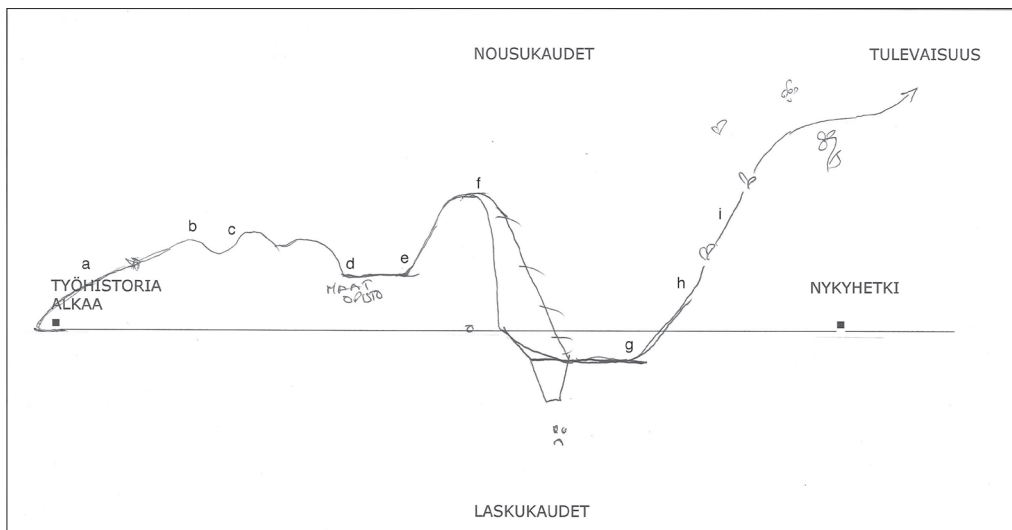
Kirsi ja Seppo aloittivat työhistoriansa työskentelemällä maatalouden ulkopuolella. Sepon vanhempien maatalo siirtyi pa-

riskunnan hallintaan runsaat 15 vuotta ennen haastattelua. Kirsi jäi äitiyslomalle ja ryhtyi samalla hoitamaan tilan lypsykarjaa. Hän muisteli lehmien hoitamiseen siirtymistään: ”Vaikka koulutus sitten onkin eri alalle, mutta se sitten vei ... lte se työ mennessään”. Kirsi ei enää palanut palkkatöihin, vaan keskittyi lypsykarjan ja lasten hoitoon. Kirsin piirroksessa lasten syntymät aiheuttivat laskukausia, sillä lasten ja lypsykarjan hoitaminen oli haasteellinen yhtälö. Jaksaminen oli koetuksella. Samaan aikaan Seppo jatkoi töitä yrittäjänä tilan

ulkopuolella. Kirsin oli pakko ajatella tulevaisuutta eteenpäin pieninä palasina ”kun mä vielä tän jaksan”. Alle kouluikäisiä lapsia oli yhtä aikaa kolme, apua saatiin muun muassa Sepon isältä. Yhtä koettelevia elämänvaiheita ei ollut onneksi myöhemmin kohdattu. Haastattelun aikaiseen tilanteeseen oltiin tyytyväisiä, kun oli mahdollisuus tehdä ”omaa työtä”. Myös Seppo oli siirtynyt päätoimisesti maatilan töihin, työn tulokset ja onnistumiset palkitsivat. Taloutta ja tuotantoa suunniteltiin yhtenä kokonaisuutena. Laajentamisessa oli haluttu edetä harkiten, halliten ja siten, että pariskunta ”itsekin ajaa itseään sisään uuteen”. Jos eläinmäärää olisi kasvatettu nopealla aikataululla, olisi tilan koneitakin todennäköisesti pitänyt uudistaa, mikä olisi vaatinut velkapääomaa. Tilan kehittämistä suunniteltiin ja toteutettiin jatkuvasti, jotta tuotannossa pysyi yllä mielenkiinto. Omaa työvoimaa hyödynnettiin rakennushankeissa mahdollisimman pitkälle, mikä näkyi navetassa. Myös Kirsi teki rakennustöitä. Kesäisin tilalla oli töissä ulkomaisia opiskelijoita. Työn kuormitus oli parsinavetasta huolimatta enemmän henkisellä puolella, sillä fyysinen kuormitus oli vähentynyt työympäristön kehittämisen ja uudistusten myötä. Varsinkin kasvukauden aikana paineita aiheutti se,

että työt piti saada sujumaan ripeästi ilman takapakkeja. Pariskunta koki, ettei vaikuttamismahdollisuuksia omaan alaan ollut, ja päätöksentekoprosessit olivat hitaita. Tuotteiden hinnoitteluun ja kilpailutukseen olisi pitänyt olla enemmän mahdollisuuksia. Kustannuksia säästävää yhteistyötä olisi haluttu lisätä, mutta potentiaalisten kumppaneiden uskonnollisen suuntautumisen takia yhteistyölle ei ollut käytännössä edellytyksiä. Kirsi ja Seppo ihmettelivät parsinavetan osakseen saamaa kritiikkiä, sillä jokainen eläin käsiteltiin ja hoidettiin yksilönä joka päivä, eläimet voivat syödä häiriintymättä omalla paikallaan ja hoitaja kykeni eläimen syöntihalun avulla seuraamaan sen vointia: poikkeamiin reagoitiin viipymättä, varhaisessa vaiheessa. Parsinavetasta lehmät pääsivät ulos ulkoilemaan, myös talvella. Terveisiä maataloudesta muualla kertoi perheen vaihto-oppilaana maapallon toisella puolella maatilalla työskentelevä teini. Seppo ehti kesäisin harrastaa moottoripyöräilyä, joskin ajankohdat määrittyivät maatilan töiden lomaan eikä niitä voinut etukäteen suunnitella. Tilakäyntiin liittyen täytetyllä lomakkeella Kirsi arvioi tilan taloudellisen tilanteen hyväksi (kaikissa muissa tapauksissa arviot olivat huonompia, joko tyydyttäviä tai välttäviä).

Työn iloa ja rakkautta: Tuulikki

Kuva 3. Parsinavetta, 48 lehmää: Tuulikin piirros. Tapahtumia: a) työ lomittajana antoisaa, b) sairaus puhkeaa töissä, c) tilapäistöissä ja vapaalla, d) opinnot maatalousopistossa, e) työpaikka karjatilalla, ei ongelmia sairaudesta, f) palkka alenee, työehdot heikkenevät, lama, g) irtisanoutuminen, h) parisuhde, yhteinen työ ja arki, rakkaus, avopuoliso on paras kaveri, i) arki sujuu.

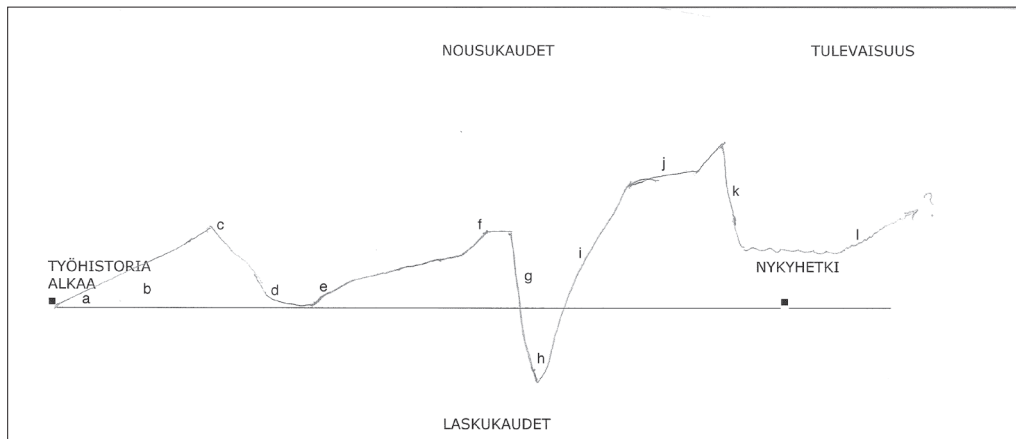
Tilalla hoidettiin parsinaverassa 48 lehmää (Kuva 3.).

Työhistoriakuvaus, Tuulikki

Tuulikki työskenteli työhistoriansa alussa maatalouslomittajana, mutta sairastui työstä johtuen. Hän siirtyi opiskelemaan maatalousopistoon. Tuulikki asui jonkin aikaa avopuolison maatilalla, mutta yhteiselämä anopin kanssa ei sujunut. Hän päätti muuttaa pois, ja sairauden oireet välttääkseen hakeutui palkkatöihin muunlaiselle kotieläintilalle. Työkokemus ei kuitenkaan ollut pitemmän päälle positiivinen, sillä muun muassa palkka aleni vuosien myötä ja viikonlopun töistä sai yhä vähemmän kompensoivaa vapaata. Hän kohtasi entisen avopuolison uudelleen ja yhteiselämä päätettiin järjestellä aiemasta poiketen: anoppi siirtyi taajamaan asumaan ja pariskunta laajensi navettaa, lehmien määrä kaksinkertaistui. Tuulikin tehtävä oli huolehtia navetan toiminnoista, joskin työt siellä tehtiin yhdessä. Pariskunta hoiti myös merkittävää yritys-

toimintaa, joka oli alkanut puolison harrastusluonteisesta ”takapihan puuhastelusta”. Yritys oli kuitenkin vuosien kuluessa laajentunut huomattavasti. Elämänviiva oli lopuksi nousujohteinen, kun arki oli saatu sujumaan. Palkkatöissä ei voinut nauttia oman hyvän työn tuloksista, nyt se oli mahdollista. Tuulikki koki työssään ainutlaatuisia hetkiä: ”Talvella se on aivan ihanaa, jos on elosuojan ovi auki ja on lunta ja sitten on semmonen hämynen sininen hetki. Saa lappaa siellä olkia tai rehua ja saa kahtoo pihalle ja siinä on se postikortti. — — Lumi on sellasena pehmiänä katon päällä. — — Kesällä on taas sit, et kun lähtee lehmiä hakeen laitumelta ja linnut laulaa ja vähän sataa vettä ja taivas — — kaikki lehmät juoksee vastaan ja tulee siihen. Saa peljätä, että ne tulee liiankin lähelle. Se on aivan ihana.” Tuulikki oli rakastunut ja iloinen puolisostaan, joka oli myös paras kaveri. Maatalouden hallintoon ja säädöksiin hän olisi halunnut lisätä maalaisjärkeä. Lomapäiviä oli maataloudessa kovin vähän ja aina lomittaja ei ollut sellainen, että loma olisi ollut mahdollista oikeasti pitää.

Rohkean yrittäjän arkea: Eelis

Kuva 4. Pihatto, 135 lehmää, kaksi lypsyrobotia: Eeliksien piirros. Tapahtumat: a) yrittäjänä, b) pitkään maatalouslomittajana, c) yritystoiminta lakkaa, hinnat romahtavat, d) sukulaisen kanssa ongelmia, sukulainen lopettaa maatilansa hoitamisen, e) Eelis ostaa maatilansa sukulaiselta ja ryhtyy kehittämään sitä, f) uuden navetan rakentaminen, kaksi lypsyrobotia, g) robottien säädöissä ongelmia, hälytyksiä yöstä päivää, ei saatu nukuttua kunnolla, ostettujen hiehojen opettaminen lypsulle työstä, h) hiehot tuovat tilalle tarttuvan sorkkasairauden, kolmannes lehmistä antibioottikuurille, i) tilanne kohenee, ”päästiin maksamaan velkoja”, j) arki sujuu, yhteistyötä ja vaikuttamista muiden maidontuottajien kanssa, k) Eelis sairastuu, lomittajat vaihtuvat, pakko tehdä töitä sairaana, l) tulevaisuuden osalta Eelis pohtii, riittävätkö tilan talouden tunnusluvut siihen, että tilalle saadaan jatkaja.

Tilalla hoidettiin 135 lehmää pihatossa, jossa oli kaksi lypsyrobottia (Kuva 4.).

Työhistoriakuvaus, Eelis

Eelis aloitti nuorena (n. 13 v.) maaseutuyrittäjänä, mikä sujui hyvin suhdanteen myötä aluksi hyvin. Sitten hinnat romahtivat, jolloin myyntihinnoilla ei saanut enää kustannuksia katettua. Eelis jatkoi lomittajana. Sukulainen oli aloittanut maatilan hoitamisen, mutta hän joutui kuitenkin taloudellisiin vaikeuksiin. Erinäisten hankalien välivaiheiden jälkeen sukulainen päätti myydä maatilan Eelikselle veloista selvittäneeseen. Prosessi ei ollut kaiken kaikkiaan helppo, mutta hankalaa aikaa kesti onneksi lyhyen aikaa. Eelis koki muutoksen lopputuloksen kuitenkin positiivisena, kun hän sai itse päättää asioista, maatilan sekä lehmien hoitaminen oli antoisaa. Uuden navetan rakentamisen jälkeen oli hankaluuksia, sillä lypsyrobottien säädöt eivät olleet kohdillaan, ja noin puolen vuoden ajan jouduttiin selvittämään turhia hälytyksiä öisin ja päivisin eikä saatu nukkuttua kunnolla. Samaan aikaan uuteen navettaan ostetut hiehot poikivat ja niiden lypsylle opettaminen oli työlästä. Lisäksi ostettujen hiehojen mukana tilalle kulkeutui sorkkatulehdus, joka sairastutti noin kolmanneksen navetan lehmistä ja vaati antibioottikuurin. Haastattelun aikaiseen tilanteeseen oltiin kohtalaisen tyytyväisiä, Eelis oli motivoitunut lehmien hoitamisesta ja koki, että vastaan tulevat ongelmat kyllä voitetaan. Kunhan tilan taloudellisen tilanteen osalta olisi selvitty, sitten kaikki olisi ollut hyvin. Navetta-tekniikan valvominen vaati jonkinasteista varuillaan oloa koko ajan. Eelis koki, että omaa alaa koskeviin asioihin oli jonkin verran mahdollista vaikuttaa. Hän seurasi alan kehitystä kansainvälisistä ammattilehdistä. Lomalle lähtemistä helpotti se, että Eeliksien sukulainen saatiin tilalle ”luottohenkilöksi”: hän tunsu tärkeimpien koneiden toimintaa ja osasi jonkin verran korjata häiriötilanteita. Kesän korjuusesongin aikaan tehtiin pitkää päivää. Edellisen kesän säilörehun korjuuaikaa muisteltiin: Eelis lähti töihin aamuseitsemältä, teki päivän ja seuraavan yön ja seuraavana aamuna hän saapui aamunavetalle, jonka jälkeen meni nukkumaan. Harmillisesti korjuukone kuitenkin hajosi, ja Eelis herätettiin tilannetta selvittämään. Samoin Eeliksien yllättävä sairastuminen oli hankala tilanne, kun lomittajat vaihtuivat viikon aikana viisi kertaa ja tilan ”luottohenkilö” oli juuri silloin matkalla. Navettaan oli pakko mennä särkylääkkeen avulla, kuulumelukemistä huolimatta. Lopuksi Eelis pohti, riittivätkö tilan talouden tunnusluvut siihen, että hän saisi tulevaisuudessa tilalleen jatkajan.

Elämänkulun ja hyvinvoinnin teorioihin liittyminen

Elämänviivapiirroksissa sekä työhistoriakuvausissa oli kertojan lisäksi keskeisessä roolissa perhe. Hankaliakin vaiheita koettiin, mutta kiperissä tilanteissa nimenomaan perheeltä saatiin apua ja tukea (Merja, Kirsi, Eelis). Brofenbrennerin (1977) ja Brofenbrennerin ja Morrisin (2006) määrittelemään mikrosysteemiin perheen lisäksi sisältyvät ystävät ja kollegat, joiden kanssa aineiston yrittäjistä Jaakko ja Eelis vaikuttivat omaa alaa koskeviin asioihin ja siten kykenivät lisäämään omaehtoisuutta ja yhteisöllisyyttä sekä ylläpitivät hyvinvointiaan (Deci & Ryan 2000). Suomalaiseen työelämään ja työterveyteen paneutuneessa Työ ja terveys 2012 -tutkimuksessa (Hakanen & Seppälä 2013) maatalousyrittäjävastaajat erottuivat muista, sillä yli puolet (52 %) maatalousyrittäjävastaajista kertoi innostuvansa työstään päivittäin. Vastaava osuus palkansaajilla oli runsas kolmannes (38 %). Toisaalta Kirsi ja Seppo olisivat halunneet kilpailuttaa ostajia ja vaikuttaa tuotteen hinnoitteluun, mutta se ei ollut mahdollista.

Menneen elämänkulun vaikutuksia nykyisen elämäntilanteen määrittämiseen (Elder ym. 2003; Sugarman 1995; 2004) aineistossa ilmentäneen tyytyväisyys työolosuhteisiin (Jaakko, Kirsi ja Seppo) tai elämäntilanteeseen ylipäätään (Tuulikki, Eelis), kun aiempi elämäkokemus sisälsi myös negatiivisia vaiheita. Elämäkulkutarinoissa toistuu maatilan hoidon merkityksellisyys. Varsinkin Jaakon ja Tuulikin kertomuksista ilmeni maatilan hoitoon liittyvä innostus. Myös Kirsin, Sepon ja Eeliksien kertomuksista ilmeni, että maatila tarjosi mahdollisuuksia ihmisen luontaiselle aktiivisuudelle, kehittämiselle ja tavoitteiden asettamiselle (vrt. Deci & Ryan 2000). Miltei jokaisella (Merja, Kirsi, Seppo, Tuulikki ja Eelis) oli aiempia kokemuksia joko palkkatyöstä tai muusta yrittäjyydestä, jonka jälkeen maatilan töihin siirtyminen oli tarjonnut käänteeseen antoisaa elämäntilanteeseen: oman työn saavutukset ja onnistumiset voitiin havaita ja niiden pohjalta oli mahdollista edelleen rakentaa uutta. Maatila näyttäisi tarjoavan psykologisia ravintoaineita (vrt. Deci & Ryan 2000) liittyen omaehtoisuuden sekä osaamisen ja aikaansaamisen

hyödyntämisen tunteeseen.

Takkinen ja Suutama (2004) tutkivat suomalaisten 83–87-vuotiaiden (N=78) elämänviivapiirroksia havaiten, että vuosien karttuessa viiva siirtyi yhä ylemmäksi piirrosarkilla. Myös Bourque ja Back (1977) arvioivat, että ihmisillä on tapana arvioida piirroshetken elämäntilanne positiiviseksi, mikä mahdollisesti ilmentää elämän käännteiden ja ikääntymisen myötä omaksuttua myönteistä identiteettiä, jota negatiiviset vaiheet eivät muuta. Lypsykarjatiloiilla piirretyt piirroksot poikkesivat (Merja, Eelis) osin edellä mainitusta, mikä saattaa johtua tutkimukseen osallistuneiden iän vaihtelusta eri aineistoissa.

Esitetyt elämäntilanteen tarinat poikkeavat totunnaisesta kertomuksesta maatilasta siirtymisestä vanhemmilta tietylle jatkajalle. Missään tapauksessa tilanpidon alku ei ollut selkeästi etenevä siirtymä, vaan jatkaminen oli suunniteltu alun perin muulle henkilölle tai tilaa ryhtyi käytännössä hoitamaan varsinaisen perheenjäsenen puoliso.

Ongelmana työkyky

Merja arvosti maatilasta elämäntapaa ja työtä yrittäjänä, mutta läpi hänen työhistoriakertomuksensa ongelmana oli työkyvyn heikkeneminen. Aiemmat, laajempaan otokseen perustuvat tutkimustulokset kertovat samasta ilmiöstä. Maatalousyrittäjien työterveyttä selvittänyt puhelinkyselytutkimus (n= 3117) vuonna 2014 osoitti, että 41 prosentilla viljelijöistä oli lääkärin toteama pitkäaikais sairaus tai vamma, joka vajaalla neljänneksellä (23 %) haittasi työtä (Perkiö-Mäkelä & Torpström 2016). Keskimäärin kolmanneksella (33 %) työikäisistä suomalaisista oli lääkärin toteama pitkäaikainen sairaus tai vamma, ja vain joka kymmenes (10 %) arvioi sen haittaavan työtä (Perkiö-Mäkelä 2013; Rynänen 2016). Viljelijöillä on siis haittaa työssä sairaudesta tai vammasta yli kaksi kertaa yleisemmin kuin työikäisillä suomalaisilla keskimäärin. Terman tutkimus USA:ssa seurasi tutkittavien (N = n. 1500) elämää seitsemän vuosikymmenen ajan (Elder & Taylor 2009). Elämänviivapiirrosta muistuttavan kaaviokuvan avulla ryhmiteltiin miesvastaajien terveydentilan kehittymistä. Merjan tilannetta vastaaviin ”jatkuva terveydentilan

heikkeneminen” tai ”koko ajan heikko terveydentila” -ryhmiin sijoittui tässä tutkimuksessa vain 17 % vastaajista (emt).

Merchant ja Reynolds (2008) toteavat, että epidemiologinen arviointi on maataloustyön osalta haasteellista: erilaisia työtehtäviä sekä monimutkaisia työympäristöjä on runsaasti, lisäksi ne saattavat vaihtua vuodenajan mukaan, työ on usein liikkuvaa ja vaarallisia aineita on lukuisia. Kotieläintilojen koon kasvaminen sekä erikoistuminen saattavat lisätä tietyn työvaiheen kestoa, jolloin myös mahdollinen altistuminen voimistuu (emt.). Aiemmat tutkimustulokset työkyvystä ovat olleet yhteneviä, sillä niin Peltoniemi (2005), Martelin ym. (2010) kuin Saarni ym. (2008) raportoivat maatalousyrittäjien alhaisemmasta työkyvystä muihin suomalaisiin väestöryhmiin verrattuna. Kivekäs ja Ahola (2013) tuovat esiin, kuinka työnsä henkisesti rasittavaksi kokevia maatalousyrittäjiä oli runsas kolmannes (37 %), kun vastaava luku suomalaisilla työikäisillä oli runsas neljännes (28 %). Maatalousyrittäjät olivat ainoa ammattiryhmä, joilla työn henkisen rasittavuuden kokeminen oli lisääntynyt edelliseen seurantatutkimukseen v. 2009 verrattuna (emt.). Tuoreen kyselyn (N=807) mukaan maatalousyrittäjistä puolet oli tyytyväisiä työhönsä, mutta samoin liki puolet koki voimattomuutta ja väsymystä (Kiviranta 2017). Perheyriyksissä perhe ja yritystoiminta ovat vahvasti toisiinsa kytkeytyneitä, jolloin sairaudesta johtuva ennakoimattomuus hankaloittaa yrityksen toimintaa, muuttaa arjen rutiineja sekä kuormittaa yrittäjäpuolisoa (Bedding & Mäkinen 2017).

Hyvinvointi ja onnellisuus voivat sysätä liikelle myönteisen kehän (Martela & Jarenko 2014), joskin elämänviivakuvauksista ilmeni, kuinka samalla tilalla voitiin elää sekä myönteisyyden (Jaakko) että koettelemusten keskellä (Merja). Merjan terveydentilan heikkeneminen ja säryt yhdistyivät kielteisiin tunteisiin ja huoleen. Merjan ja Kirsin kertomuksista tulivat esiin pienten lasten hoitamisen ja maatilasta töiden yhdistämisen haasteet, jolloin elämäntilanteen päällekkäiset roolit (Berk 2003; Sugarman 1995) ja työn sitovuus olivat vaikeita hallita. Pitkien etäisyyksien ja lypsykarjatilasta totunnaisesta poikkeavien työaikaisten takia

lasten päivähoitopalvelujen hyödyntäminen on käytännössä vaikeaa, ellei mahdollista. Lastenhoidon käytännön järjestelyt ovat usein erityisesti naisen vastuulla, jolle elämäntilanne on kuormittava (mm. Reed et al. 1999). Simone de Beauvoir (2000) kirjoitti vuosikymmeniä sitten (v. 1949) Merjan tilanteeseen sopivan arvion: nainen maatilalla on arvostettu henkilö, mutta hänen arkeaan hallitsee työ. Terveiden vaalimiseen jää niukasti aikaa, niinpä sairaudet alkavat nakertaa hyvinvointia. Ådahlin (2007) etnografisesta tutkimuksesta puolestaan löytyy Jaakon työhistoriakuvausta taustoittava luonnehdinta: viljelijän keskeinen arvo on tehdä lujasti työtä, sillä se luo elämälle tarkoituksen sekä mahdollistaa itsenäisyyden ja jatkuvuuden.

Lypsykarjatilan työhön sisältyi yhtenä keskeisenä elementtinä kokonaisvaltainen sitovuus. Vastataan tulevia tilanteita oli mahdollista ennakoita. Seppo ei tiennyt etukäteen, milloin voi lähteä harastamaan moottoripyöräilyä. Tuulikin mukaan heidän ajankäyttöään hallitsi navetta: vapaa-aika ja kanssakäyminen ystävien kanssa ajoitettiin lypsykarjan hoidon lomaan sopivaan ajankohtaan. Jaakko pohti tätä tilannetta pienten lasten isänä ja koki ajoittain huonoa omaatuntoa. Kun kaikki aineiston maatilat olivat tehneet laajentamisinvestoinnin, mahdollisesti selviytymistä taloudellisesta investoinnista kohennettiin lisäämällä omaa työ määrää. Voimakas sitoutuminen työhön voi johdattaa myös työhyvinvoinnin ja terveyden ongelmiin etenkin silloin, jos työ on kuormittavaa (Mäkikangas ym. 2005). Mikäli työ edustaa motivoituneelle ihmiselle elämän sisältöä, vaarana on työuupumus (Kinnunen & Hättinen 2005).

Millainen maatila ja maatalous?

Kirsin ja Sepon haastattelussa korostui hallinta, kun he puhuivat hallitusta muutoksesta, maidontuotannosta, eläinten terveydentilasta ja arjen sujumisesta. Hallinnan tunne mainitaan yhtenä keskeisenä psyykkisen hyvinvoinnin mahdollistajana (Berk 2003; Martela & Steger 2016). Toisaalta Kirsi ja Seppo kokivat kulkeneensa maatalouden vaihtoehtoista kehityspolkua, sillä he eivät olleet laajentaneet voimakkaasti ja rakentaneet

pihattonavettaa. Kehityskulun poikkeavuuden vahvistaa Kuhmosen (2012) raportti maatilayritysten strategioista: vuosikymmenten ajan tavoitteena on ollut tuottavuuden parantaminen, uuden teknologian myötä saadut tehokkuushyödyt ja työn korvaaminen pääomalla. Toisaalta julkisessa keskustelussa on tuotu esiin suomalaisen maatalouden muuttuminen teolliseksi sekä huoli maaseudun autioitumisesta (Laitinen 2017). Tilastolukujen valossa maatalouden rakennekehitys on ollut nopeaa: esimerkiksi Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen tilaston mukaan viljelijöiden ja puolisoitten määrä on vähentynyt vuoden 1995 yhteensä liki 140 000 henkilöstä alle puoleen vuonna 2016 eli runsaaseen 60 000 viljelijään ja puolisoon. Miltei 80 000 työpaikkaa on hävinnyt alalta (Mela 2017). Lypsykarjatilojen määrä on vähentynyt vielä voimakkaammin, sillä vuonna 1994 maitoa tuotti noin 35 000 tilaa (Niemi & Pietola 2005), mutta määrä oli vähentynyt vuoden 2016 lopussa liki viidesosaan eli 7 300 lypsykarjatilaan (Karhula 2017). Nämä muutokset heijastuivat väistämättä haasteltujenkin elämäntilanteeseen.

Voimakasta rakennemuutosta kuvaavien lukujen valossa herää kysymys tulevaisuuden kehityksestä. Harvaan asutun maaseudun kehittämisstrategia vuosille 2017–2020 (MMM 2017a) sisältää maatalouden osalta toimenpidelinjauksen: lähiruoan tuotantoa kehitetään ja lisätään. Sitran (2016) kiertotalouden tiekartassa (2016–2025) puolestaan luodaan alueellisesti kestäviä, läpinäkyviä ja ympäristöystävällisiä ruokajärjestelmiä, joissa ruokahävikit estetään ja käytetään kierrätyslannoitteita. Samoilla linjoilla on Ruoka 2030 -selonteko, jossa ruoan saatavuus arvioidaan myös yhteiskunnan kriisinsietokyvyn ”peruspilarina”. Selonteko ennustaa maatalouden rakennekehityksen jatkuvan, sillä alalta vaaditaan parempaa kilpailukykyä ja tuottavuutta (MMM 2017b). Rikkinen (2017) arvioi, että ruokaturvatavoitteet luovat tarpeita ylläpitää perinteistä maataloustuotantoa, toisaalta merkittäviä muutosajureita lienevät ilmastonmuutoksen hillitseminen ja osin siitä johtuvat ruuan kulutustottumusten muutokset. Kehittyneissä maissa harjoitettavan intensiivisen kotieläintuotannon haasteina (HLPE 2016) on mainittu etenkin ympäristön kuormittuminen,

antibiootiresistenttien bakteerikantojen kehittyminen (myös Leskelä & Saxén 2017), eläinten hyvinvoinnin vaarantuminen sekä kehnot työolosuhteet. Kirsin ja Sepon maatilain hallintaan sisältynyt huolellinen eläinten terveydentilasta huolehtiminen, sairauksien ennaltaehkäisy ja reagointi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ovat arvokasta työtä näiden isompien ongelmien ehkäisemisessä. EU:n julkaisu (Davidova & Thomson 2014) puolustaa perheitä EU:n maatalouden tukirankana, sillä niiden kilpailukykyä takaavat perheenjäsenten sukulaisuuteen pohjautuva motivaatio, siitä kumpuava joustava työvoimareservi sekä sitoutuminen. EU:n jäsenmaissa on ollut käytettävissä tukimahdollisuuksia erityisesti pienehköille perheitä, mikäli sellaiseen on löytynyt poliittista tahtoa. Kirsin ja Sepon hallitun tilakokonaisuuden kuvaus toivottaa tervetulleeksi keskustelun maatilain koosta, joka on viime vuosien rakennemuutoksen myötä nopeasti kasvanut, samoin karjamäärät. Voitaaisiinko tavoitteeksi asettaa tilakokonaisuuden hallinta tilakoon kasvattamisen sijaan, minkä kerrannaisvaikutuksina voitaisiin hallita myös entistä paremmin eläinten hyvinvointia, tuotteiden laatua, tuoteturvallisuutta ja yrittäjien jaksamista?

Lähteet

- Adler, Michal & Rungta, Susan 2002. Integrating new members into an ongoing therapy group: the life-line technique. *Group* 26, 283–296.
- Allatt, Pat & Dixon, Caroline 2004. On using data across the research process: sights and insights from social geography of people's independent learning in times of educational change. Teoksessa: Pole, Christopher (toim.) *Seeing is believing? Approaches to visual research*. Elsevier. 79–104.
- Beauvoir, Simone de 2000. *Toinen sukupuoli*. Tammi, Jyväskylä.
- Bedding, Theresa & Mäkinen, Niklas 2017. *The influence of owner's chronic illness on family firm's adaptation*. Väitöskirja. Business Administration. Jönköping University.
- Berg, Bruce L. 2004. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Pearson Education Inc., Boston, USA.
- Berger, Kathleen S. & Thompson, Ross A. 2011. *The Developing person through the Life Span*. Worth Publishers, USA.

Lopuksi

Aineiston pienuuden takia raportoituja tuloksia ei voida yleistää, joskin laajempien aineistojen avulla saadut aiemmat tutkimustulokset osin tukevat havaintojamme. Elämänviivapiirrosten avulla voidaan saada selville sellaistaakin tietoa, joka ei esimerkiksi tavanomaisessa haastattelututkimuksessa ilmenisi. Tutkimuksen luotettavuutta lisääviä tekijöitä ovat tilakäyntien huolellinen suunnittelu työryhmässä sekä tilakäyntitokseen valittujen tilojen edustavuus. Lisäksi tilakäyntien aikana noudatettiin Helsingin yliopiston Viikin kampuksen eettisen toimikunnan lausunnon linjauksia ja ohjeita. Haastattelut toteutettiin maatilain luonnollisissa toimintaympäristöissä.

- Berk, Laura E. 2003. *Development through the lifespan*. Allyn and Bacon, Boston, USA.
- Bourque, Linda B. & Back, Kurt W. 1977. Life Graphs and Life Events. *Journal of Gerontology* 32, 669–674.
- Bronfenbrenner, Urie 1977. Toward an Experimental Ecology of Human Development. *American Psychologist* 32, 513–531.
- Bronfenbrenner, Urie & Morris, Pamela A. 2006. *The Bioecological Model of Human Development*. Teoksessa: Damon, William & Richard M. Lerner (toim.) *Handbook of child psychology: Vol 1. Theoretical models of human development*. Wiley, Hoboken USA. 793–828.
- Cohen, Randy, Bavishi, Chirag & Rozanski, Alan 2016. Purpose in Life and Its Relationship to All-Cause Mortality and Cardiovascular Events: A Meta-Analysis. *Psychosomatic Medicine* 78, 122–133.
- Davidova, Sophia & Thomson, Kenneth 2014. *Family farming in Europe: challenges and prospects*. Directorate-general for internal policies. European Parliament.

- Deci, Edward L. & Ryan, Richard M. 2000. The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry* 11, 227–268.
- Elder, Glen H., Kirkpatrick Johnson, Monica & Crosnoe, Robert 2003. The emergence and development of life course theory. Teoksessa: Mortimer, Jeylan T. & Michael J. Shanahan (toim.) *Handbook of the life course*. Springer. 3–19.
- Elder, Glen H. & Taylor, Miles G. 2009. Linking Research Questions to data archives. Teoksessa: Elder, Glen H. & Giele, Janet Z. (toim.) *The Craft of Life Course Research*. The Guilford Press. 93–116.
- Felstead, Alan, Jewson, Nick & Walters, Sally 2004. Images, interviews and interpretations; making connections in visual research. Teoksessa: Pole, Christopher (toim.) *Seeing is believing? Approaches to visual research*. Elsevier. 105–121.
- Giddens, Anthony 2009. *Sociology*. Polity Press, Cambridge, UK.
- Hakanen, Jari & Seppälä, Piia 2013. Työn imu, psykologisten perustarpeitten tyydyttäminen työssä ja työn yksilöllinen muokkaus. Teoksessa: Kauppinen, Timo, Pauliina Mattila-Holappa, Merja Perkiö-Mäkelä, Anja Saalo, Jouni Toikkanen, Seppo Tuomivaara, Sanni Uuskulainen, Marja Viluksela & Simo Virtanen (toim.) *Työ ja terveys Suomessa 2012*. Työterveyslaitos, Helsinki. 118–122.
- HLPE, 2016. Sustainable agricultural development for food security and nutrition: what roles for livestock? A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security. Rooma, Italia.
- Hohenenthal-Antin, Leonie 2009. Muistot näkyviksi. Muistelutyön menetelmiä ja merkityksiä. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Högbäck, Riitta 2003. Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 947. SKS, Helsinki.
- Ilmarinen, Juhani 2001. Työikäiset ja elämäntietä. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Jouni Tuomi (toim.). *Suomalainen elämäntietä*. Tammi, Helsinki. 173–193.
- Kahneman, Daniel 2012. Ajattelu, nopeasti ja hitaasti. Terra Cognita, Helsinki.
- Kallioniemi, Marja & Kymäläinen, Hanna-Riitta 2016. Työ, perhe ja vapaa-aika lypsykarjatilojen muuttuvassa arjessa. *Maaseudun uusi aika* 24, 11–24. Saatavilla: http://www.mua-lehti.fi/arkisto/3_16/kallioniemi_kymalainen.pdf
- Kallioniemi, Marja K., Simola, Ahti, Kaseva, Janne & Kymäläinen, Hanna-Riitta 2016. Stress and burnout among Finnish dairy farmers. *Journal of Agromedicine* 21, 259–268.
- Karhula, Timo 2017. Kotieläintuotanto. Teoksessa: Niemi, Jyrki & Minna Väre (toim.). *Suomen maa- ja elintarviketalous 2016/2017*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 17. Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki. 33–37.
- Karkinen, Katri 2009. Sitkeä sissi – turkistarhaaja yhteiskunnan muutoksessa. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 91. Joensuun yliopisto.
- Kinnunen, Ulla & Hättinen, Marja 2005. Työuupumus ja jaksaminen työelämässä. Teoksessa: Kinnunen, Ulla, Taru Feldt & Saija Mauno (toim.). *Työ leipälajina. Työhyvinvoinnin psykologiset perusteet*. PS-kustannus, Keuruu. 38–55.
- Kivekäs, Teija & Ahola, Kirsi 2013. Psykkinen hyvinvointi ja mielenterveys. Teoksessa: Kauppinen, Timo, Pauliina Mattila-Holappa, Merja Perkiö-Mäkelä, Anja Saalo, Jouni Toikkanen, Seppo Tuomivaara, Sanni Uuskulainen, Marja Viluksela, Simo Virtanen (toim.). *Työ ja terveys Suomessa 2012*. Työterveyslaitos, Helsinki. 106–112.
- Kiviranta, Tuure 2017. Maatalousyrittäjistä puolet on väsyneitä. *Maaseudun Tulevaisuus* 7.7.2017, s. 9.
- Kortesmaa, Tarja & Jokela, Aimo (toim.) 2016. *Ruoka- ja luonnonvaratilastojen e-vuosikirja 2016*. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 64. Luonnonvarakeskus, Helsinki.
- Kuhmonen, Tuomas 2012. *Maatilaritusten strategiat ja innovaatiot*. Tutu-julkaisuja 1. Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto.
- Kuronen, Ilpo 2010. Peruskoulusta elämäntietä. Ammatillisesta koulutuksesta syrjäytymisvaarassa olevien nuorten aikuisten tarinoita peruskoulusuhteesta ja elämäntietä peruskoulun jälkeen. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Kymäläinen, Hanna-Riitta (toim.) 2011. *Maitotilan Hyvä Vointi*. Tutkimushankkeen loppuraportti. Helsingin yliopisto, Maataloustieteiden laitos, julkaisuja 9. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/28072>.
- Kyyrä, Jaana, Mattila, Pasi & Väre, Minna 2011. *Maatalouslaskenta 2010*. Maatalous- ja puutarhayritysten työvoima. Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus.
- Laitinen, Janne 2017. Suomessa enemmän tyhjiä kuin täysiä navettoja. *Maatilojen autioituminen kiihtyy Suomen maaseudulla*. *Keskisuomalainen* 2.7.2017.
- Leskelä, Anni & Saxén, Heikki 2017. Antibioottiresistenssi, missä mennään? *Tieteessä Tapahtuu* 4, 23–29.
- Martela, Frank & Jarenko, Karoliina 2014. Sisäinen motivaatio. *Tulevaisuuden työssä tuottavuus ja innostus kohtaavat*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 3.
- Martela, Frank & Steger, Michael F. 2016. The three meanings of meaning in life: Distinguishing coherence, purpose, and significance. *The Journal of Positive Psychology* 11, 531–545.

- Martelin, Tuija, Sainio, Päivi, Polvinen, Anu, Pensola, Tiina, Koskinen, Seppo & Goud, Raija 2010. Työkyky eri väestöryhmissä. Teoksessa: Aromaa, Arpo & Seppo Koskinen (toim.). Suomalaisen työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11. Terveys ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. 39–45.
- Mela, 2017. Tilastot. Saatavilla: <http://asp.hci.fi/mela/tilastot.nsf> [Viitattu 5.7.2017]
- Merchant, James A. & Reynolds, Stephen J. 2008. Work in Agriculture. Teoksessa: Corbett McDonald (toim.). Epidemiology of Work Related diseases. BMJ Books, Hoboken USA. 309–329.
- MMM, 2017a. Harvaan asuttu maaseutu – mahdollisuuksia täynnä. Harvaan asutun maaseudun kehittämisstrategia 2017–2020. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 4. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79506/04_17_HAMA_strategia_FINALa.pdf?sequence=3
- MMM, 2017b. Ruoka2030. Valtioneuvoston selonteko ruokapolitiikasta. Yleisistunto 9.2.2017. Saatavilla: <http://mmm.fi/ruoka2030>
- Mäkikangas, Anne, Feldt, Taru & Kinnunen, Ulla 2005. Positiivisen psykologian näkökulma työhyvinvointiin. Teoksessa: Kinnunen, Ulla, Taru Feldt & Saija Mauno (toim.). Työ leipälajina. Työhyvinvoinnin psykologiset perusteet. PS-kustannus, Keuruu. 56–74.
- Niemi, Jyrki & Pietola, Kyösti 2005. Maatalouden rakennekehitys väistämättömä. Teoksessa: Niemi, Jyrki & Jaana Ahlstedt (toim.). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2005. Julkaisuja 105. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Jokioinen. 25.
- Nurmi, Jan-Erik & Salmela-Aro, Katariina 2001. Ihmisen psykologinen kehitys ja elämäntapa. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Jouni Tuomi (toim.). Suomalainen elämäntapa. Tammi, Helsinki. 86–98.
- Oksanen, Kaisa 2017. Government report on the future. Part 1. A shared understanding of the transformation of work. Prime Minister's Office Publications 13c. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-442-9>
- Peltola, Taru 2007. Empirian ja teorian vuoropuhelu. Teoksessa: Laine, Markus, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.). Tapaustutkimuksen taito. Gaudeamus, Helsinki. 111–129.
- Peltoniemi, Ari 2005. Työllisten työkyky vuonna 2004. Työpoliittinen tutkimus. Nro 273. Työministeriö, Helsinki.
- Perkiö-Mäkelä, Merja 2013. Yksilöiden voimavarat. Teoksessa: Kauppinen, Timo, Pauliina Mattila-Holappa, Merja Perkiö-Mäkelä, Anja Saalo, Jouni Toikkanen, Seppo Tuomivaara, Sanni Uuskulainen, Marja Viluksela & Simo Virtanen (toim.). Työ ja terveys Suomessa 2012. Työterveyslaitos, Helsinki. 97–102.
- Perkiö-Mäkelä, Merja & Torpström, Anne 2016. Koettu terveys ja oireet. Teoksessa: Perkiö-Mäkelä, Merja, Maria Hirvonen, Birgitta Kinnunen, Milja Koponen, Kyösti Louhelainen, Jukka Mäittäälä, Jouni Sipponen & Anne Torpström (toim.). Työterveys ja maatalous Suomessa 2014. Työterveyslaitos, Helsinki. 133–144.
- Peuhkuri, Timo 2007. Teoria ja yleistämisen kriteerit. Teoksessa: Laine, Markus, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.). Tapaustutkimuksen taito. Gaudeamus, Helsinki. 130–148.
- Pöllänen, Pirjo 2002. Hoivayrittäjyyden aika naisen elämäntulussa. Yhteiskuntapolitiikka 67, 558–564.
- Rantala, Olli 2017. Maatalous- ja puutarhayritysten tulos- ja kannattavuuskehitys. Teoksessa: Niemi, Jyrki & Minna Väre (toim.). Suomen maa- ja elintarviketalous 2016/2017. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 17. Luonnonvarakeskus, Helsinki. 56–61.
- Reed, Deborah B., Westneat, Susan C., Browning, Steven R. & Skarke, L. 1999. The Hidden Work of the Farm Homemaker. Journal of Agricultural Safety and Health 5, 317–327.
- Rikkonen, Pasi 2017. Vaihtoehtoisia skenarioita maataloudesta vuoteen 2030. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 55. Luonnonvarakeskus, Helsinki.
- Ronkainen, Suvu, Pehkonen, Leila, Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija 2011. Tutkimuksen voimasanat. WSOYpro, Helsinki.
- Ryynänen, Riitta 2016. Epävarmuus kuluttaa viljelijöiden terveyttä. Maaseudun Tulevaisuus, s. 4–5. 9.12.2016.
- Saarni, Samuli, I., Saarni, Erkki, S. & Saarni, Heikki 2008. Quality of life, work ability, and self employment: a population survey of entrepreneurs, farmers, and salary earners. Occupational and Environmental Medicine 65, 98–103.
- Silvasti, Tiina 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisidonnaisista malleista. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 821. SKS, Helsinki.
- Silvasti, Tiina 2003. Bending borders of gendered labour division on farms: the case of Finland. Sociologia Ruralis 43, 154–166.
- Sitra 2016. Kierrolla kärkeen – Suomen tiekartta kiertotalouteen 2016–2025. Sitran selvityksiä 117, Helsinki.
- Sugarman, Léonie 1995. Life-span development. Concepts, theories and interventions. New Essential Psychology. Routledge, London, New York.

-
- Sugarman, Léonie 2004. *Counselling and the Life Course*. Sage Publications, London.
- Takkinen, Sanna & Ruoppila, Isto 2001. Meaning in life as an important component of functioning in old age. *International Journal of Aging and Human Development* 53, 211–231.
- Takkinen, Sanna & Suutama, Timo 2004. Life-lines of Finnish people aged 83–87. *International Journal of Aging and Human Development* 59, 339–362.
- Vilkko, Anni 2001. Elämäkulttuuri ja elämäkulttuurin kerronta. Teoksessa: Heikkinen, Eino & Jouni Tuomi (toim.). *Suomalainen elämäkulttuuri*. Tammi, Helsinki. 74–85.
- Villa, Mariann 1999. Born to be farmers? Changing Expectations in Norwegian Farmers' Life Courses. *Sociologia Ruralis* 39, 328–342.
- Villa, Mariann 2000. Rural life courses in Norway: Living within the rural-urban complementary. *The history of the family* 5, 473–490.
- Väre, Minna 2017. Maatalouden rakennekehitys. Teoksessa: Niemi, Jyrki & Minna Väre (toim.). *Suomen maa- ja elintarviketalous 2016/2017. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 17*. Luonnonvarakeskus, Helsinki. 53–56.
- Ådahl, Susanne 2007. Good lives, hidden miseries. An Ethnography of Uncertainty in a Finnish village. Väitöskirja. *Research Reports* 250. University of Helsinki. Helsinki.